

ALOHIDA YORDAMGA MUHTOJ BOLALARDA RIVOJLANISHDAGI NUQSONNING CHUQURLIGI VA TUZILISHIGA QARAB INKLYUZIYA MODELLARINI TANLASH.

Namangan davlat pedagogika instituti

aniq va tabiiy fanlar fakulteti texnologik ta'lim yo'nalishi

TXT BU 24 guruh talabasi

Yususfjonova Mohinur

Ilmiy rahbar: **G'oiyeva Nodira**

Annotatsiya: Ushbu maqolada amonaviy ta'lim tizimida inklyuziv muhitni samarali tashkil etish ko'p jihatdan ta'lim modelini o'quvchining individual ehtiyojlariga mos holda tanlashga bog'liq. Ushbu ishda alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanishidagi nuqsonlarning chuqurligi (darajasi) va tuzilishini diagnostika qilish hamda ushbu ma'lumotlar asosida moslashuvchan inklyuziya modellarini (to'liq inklyuziya, qisman inklyuziya, resurs sinflari va b.) tanlash metodikasi tahlil qilingan. Tadqiqotda nuqsonning turi va darajasidan kelib chiqib, ta'limiy va korreksion-rivojlantiruvchi dasturlarni individuallashtirish zarurati asoslab berilgan. Shuningdek, inklyuziya modellarining pedagogik va psixologik samaradorligini ta'minlashda o'qituvchi, defektolog va ota-onalar hamkorligining o'rni yoritib berilgan.

Аннотация:

Эффективная организация инклюзивной среды в современной системе образования во многом зависит от выбора образовательной модели, адаптированной к индивидуальным потребностям учащегося. В данной работе анализируется методика диагностики глубины (степени) и структуры нарушений развития у детей, нуждающихся в особой поддержке, а также выбора гибких моделей инклюзии (полная инклюзия, частичная инклюзия, ресурсные классы и т.д.) на основе полученных данных. В исследовании обоснована необходимость индивидуализации

образовательных и коррекционно-развивающих программ в зависимости от типа и степени нарушения. Также освещена роль сотрудничества учителя, дефектолога и родителей в обеспечении педагогической и психологической эффективности внедряемых моделей инклюзии.

: Инклюзивное образование ,дети с особыми потребностями в поддержке,нарушения развития (психофизическое развитие),образовательные модели ,дифференцированный подход ,коррекционно-педагогическая работа ,индивидуальная образовательная траектория

Abstract. In the modern education system, the effective organization of an inclusive environment relies heavily on selecting an educational model that is tailored to the individual needs of the student. This study analyzes the methodology for diagnosing the depth (severity) and structure of developmental disabilities in children with special needs, and subsequently choosing flexible models of inclusion (full inclusion, partial inclusion, resource classes, etc.) based on these findings. The research justifies the necessity of individualizing educational and corrective-developmental programs in accordance with the type and severity of the disability. Furthermore, it highlights the essential role of collaboration between teachers, special education experts (defectologists), and parents in ensuring the pedagogical and psychological effectiveness of the implemented inclusion models.

: Inclusive Education, Children In Need Of Special Assistance,developmental disabilities (psychophysical development), educational models, differential approach, Correctional-pedagogical work, Individual educational trajectory

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim ,Alohida yordamga muhtoj bolalar,Rivojlanishdagi nuqsonlar (psixofizik rivojlanish),Ta'lim modellari ,Differensial yondashuv ,Korreksion-pedagogik ish ,Individual ta'lim traektoriyasi

Inklyuziv ta'lim ([ingl.](#) inclusion — ta'lim, qo'shma ta'limni o'z ichiga olgan inklyuziya) - mavjud jismoniy, ijtimoiy, hissiy, aqliy, lingvistik, intellektual va boshqa

xususiyatlardan qat'i nazar, har bir kishiga umumiy ta'lim muassasalarida o'qish imkoniyati beriladigan [ta'lim](#) shakli.

Shu bilan birga, nogironligi bo'lgan va nogironligi bo'lgan odamlar uchun maxsus sharoitlar yaratiladi: o'quv xonalarini qayta qurish, yangi o'qitish usullari, moslashtirilgan o'quv rejasi, o'zgartirilgan baholash usullari va boshqalar^{[1][2]}. Inklyuziya nogironlar, nogironligi bo'lgan yoki maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan odamlar oddiy ta'lim muassasalarida o'qitiladigan va o'zgarishsiz qoladigan ta'lim tizimiga moslashadigan integratsiyadan farq qilishi kerak "Inklyuziya" atamasi, umuman olganda, bir narsaning bir qismi sifatida biror narsani kiritish, jalb qilish yoki unga kirish jarayonini anglatadi. Ta'lim bilan bog'liq holda, [YUNESKO](#) inklyuziyani "ta'lim, madaniyat va jamoalarda ishtirok etish va maktablarga kirishni rad etish va ularni yo'q qilishni kamaytirish orqali barcha o'quvchilarning ehtiyojlari xilma-xilligiga murojaat qilish va ularga javob berish" jarayoni sifatida tushunadi^{[5][6]}. Uning asosiy maqsadi alohida ehtiyojli odamlarni o'qitish va kasbiy tayyorlashda erkin, to'siqsiz muhit yaratishdir

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar — bu maxsus, qo'shimcha yoki alohida sharoitlarda ta'lim olishlari kerak bo'lgan bolalar.

Bu bolalarning ta'lim olishi va rehabilitatsiya tizimini takomillashtirish maqsadida 2024-yil 1-avgustdan boshlab Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tizimidan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktablar va maktab-internatlar, ko'p tarmoqli ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari hamda ixtisoslashtirilgan o'quv-tarbiya muassasalari **Ijtimoiy himoya milliy agentligi tuzilmasiga o'tkazildi**. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizom 2021-yil 12-oktabrdagi 638-sonli Vazirlar Mahkamasi qaroriga 1-ilova sifatida kiritilgan. alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolalar ta'lim-tarbiyasini tashkil etish masalasi ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Zero, jamiyatning har bir a'zosi, jumladan nogironligi bo'lgan bolalar ham sog'lom tengdoshlari qatorida sifatli ta'lim olish, ijtimoiy hayotdafaol ishtirok etish huquqiga egadir. Bu esa ularni maktabgacha yoshdan boshlab inklyuziv ta'lim jarayonlariga keng jalb qilish, shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini

kengaytirish hamda ijtimoiy moslashuvini qo‘llab-quvvatlashni taqozo etadi. Inklyuziv ta‘lim konsepsiyasi xalqaro hamjamiyat tomonidan insonparvar yondashuv sifatida e‘tirof etilgan bo‘lib, inglizcha «inclusion» atamasi «jalb qilish», «uyg‘unlashtirish» ma‘nolarini anglatadi. Tadqiqotchilar ta‘kidlaganidek, inklyuziv ta‘lim nafaqat alohida ehtiyojga ega bo‘lgan bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratadi, balki butun ta‘lim jarayonining sifatini oshirish, tolerantlik va bag‘rikenglik muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. O‘zbekistonda ham inklyuziv ta‘lim masalasi davlat siyosati darajasida muhim o‘rin egallab, 2019-yilda qabul qilingan «Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida»gi Qonun, shuningdek, Prezident qaror va farmonlari ushbu sohada huquqiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Mahalliy olimlar –S.R.Ibragimova (2020), M. A. Qodirova (2021), N. A. Jo‘rayev (2022)larning tadqiqotlarida inklyuziv ta‘limni samarali joriy qilishda pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi, o‘quv dasturlarining moslashtirilishi, rivojlantiruvchi muhit yaratishning ahamiyati alohida ta‘kidlangan. Xalqaro va mahalliy tajribalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, alohida ehtiyojga ega bolalar bilan ishlash jarayonida kompleks yondashuv – ya‘ni ta‘limiy, psixologik, ijtimoiy va tibbiy ko‘mak uyg‘unligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan, ushbu maqola alohida ehtiyojga ega bolalar faoliyatini takomillashtirishning nazariy asoslari hamda amaliy mexanizmlarini ochib berishga qaratilgan. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida shaxsni har tomonlama rivojlantirish uchun barcha shart-sharoitlar yaratilgan. Biz har bir bolani bag‘rikeng bo‘lishga o‘rgatish bilan birga inson qadriyatlarini uning imkoniyatiga bog‘liq emasligi haqidagi fikrni singdirmoqchimiz», - deydi O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta‘limi vaziri Hilola Umarova. Inklyuziv ta‘lim texnologiyasi alohida ehtiyojli bolalarga maktabgacha ta‘lim tashkilotlariga yoki ta‘lim muassasalariga qatnash, sog‘lom tengdoshlari qatori ta‘lim jarayonida teng ishtirok etish, muloqot qilish ko‘nikmalariga ega bo‘lish imkoniyatini yaratib berib, ularning hayotidagi keyingi ijtimoiy moslashuvini osonlashtiradi

Rivojlanishdagi nuqsonlar — bu psixik, jismoniy yoki intellektual rivojlanishdagi og‘ishlarni anglatadi. Bunday nuqsonlar bolalik yoshidan boshlab aniqlanishi va tashxis

qo'yilishi mumkin, hamda erta aralashuv va ta'lim berish orqali kompensatsiya qilinishi mumkin. [12](#)

Rivojlanishdagi nuqsonlarning ayrim turlari:

- **Psixik rivojlanishdagi nuqsonlar.** Bu kognitiv funksiyalar, e'tibor, xotira va muammolarni hal etish qobiliyatiga ta'sir qilishi mumkin.
- **Jismoniy rivojlanishdagi nuqsonlar.** Harakat koordinatsiyasini, motorikani va umumiy jismoniy rivojlanishni o'z ichiga oladi.
- **Intellektual rivojlanishdagi nuqsonlar.** O'qish qobiliyatini, adaptatsiya va mustaqillikni ta'sirlashi mumkin.

Rivojlanishdagi nuqsonlarni aniqlash uchun kompleks psixologo-pedagogik diagnostika o'tkazish muhimdir. Bu bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda mos ta'lim va tarbiya usullarini ishlab chiqishga yordam beradi. **Rivojlanish nogironligi bo'yicha tadqiqotlar** ikki oyda bir marta ko'rib [chiqiladigan](#) bo'lib, [rivojlanish nogironligini](#) qamrab oladi. U 1987 yilda 1981 va 1980 yillarda tashkil etilgan **rivojlanish nuqsonlari va aqliy zaiflikdagi amaliy tadqiqotlar tahlili va aralashuvining** birlashishi natijasida tashkil etilgan.

Alohida yordamga muhtoj bolalarni bolalik davridanoq har jihatdan qo'llab-quvvatlash, ularga ta'lim olishi, kasb-hunar egallashi, umuman olganda, jamiyat hayotiga faol integratsiyalashuvi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish davlatimiz ijtimoiy siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib kelmoqda. Jumladan, "shaxsiy, oilaviy, ijtimoiy hayotida va mehnat faoliyatida xulq-atvorning eng maqbul modelini shakllantirish orqali shaxsni tarbiyalash" va "o'quvchilarning ijtimoiy-hissiy rivojlanishlari, hayotiy qobiliyatlarining shakllanishi uchun zarur korreksion (tuzatuvchi) – rivojlantiruvchi ta'lim muhitini yaratish" yurtimizda faoliyat ko'rsatayotgan ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarining asosiy vazifalarini tashkil etadi. Bugunga kelib, sotsiologiya, pedagogika, psixologiya va defektologiyada "imkoniyati cheklanganlik" tushunchasi shartli ravishda ikki jihatdan, ya'ni tibbiy va ijtimoiy nuqtai nazarlardan talqin qilinmoqda.

Tibbiyotda imkoniyati cheklanganlik bolada tashxis orqali organik patologiya va disfunktsiyani belgilash, pirovardida kasal maqomini berish, ularni tuzatish va ba’zida ajratib qo’yish zarurligi bilan bog’lanadi. Ijtimoiy yondashuvda esa ushbu tushuncha mohiyati bevosita insonning jamiyatga integratsiyalashuvi va moslashuvi bilan bog’liq holda tushunilmoqda. Maktabgacha ta’lim muassasasi alohida yordamga muhtoj bolalarning jamiyatga faol integratsiyalashuvi va individdan boshqa shaxslar bilan teng maqomga ko’tarilishi uchun muhim omillardan biridir. Bugungi kunga kelib jamiyatimizda alohida yordamga muhtoj bolalarga nisbatan ijtimoiy yondashuvning o’rni olib borilayotgan turli targ’ibot-tashviqot tadbirlari natijasida asta-sekinlik bilan bo’lsa-da, mustahkamlanib bormoqda. Lekin ularning bog’chada tarbiyalanishi, umumta’lim muassasalarida o’qishi bilan bog’liq huquq va ehtiyojlari to’g’risidagi noto’g’ri tasavvurlar ("ular o’zlarini boshqara olishmaydi", "o’zgarar yordamiga muhtoj bo’lishadi", "ularning ruhiyoti o’zgaruvchan" va boshqalar) ham uchrab turishidan ko’z yumib bo’lmaydi. O’z navbatida mazkur toifadagi bolalar tarbiyalanayotgan maktabgacha ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagog-tarbiyachilarning barchasi ham inklyuziv ta’lim bo’yicha yetarli bilim va malakalarga ega deyish, biroz mushkul.

Shaxsiy ta’lim traektoriyasi-bu har bir o’quvchining ta’limdagi shaxsiy salohiyatini ro’yobga chiqarishning shaxsiy yo’li^[1]. Sinonimlar sifatida "varitativ ta’lim", "individual ta’lim yo’nalishi", "ta’lim yo’nalishi", "individual yo’nalish" va boshqalar ishlatiladi. ^[2] o’quvchining o’zi o’z ta’lim traektoriyasini belgilaydigan [shaxsiylashtirilgan ta’limdan](#) farq qiladi, chunki bu holda o’qituvchilar ta’lim traektoriyasini shakllantirishda ishtirok etadilar. **Nogironligi bo’lgan talabalarning individual ta’lim traektoriyasi (nogiron)**

Nogironligi bo’lgan shaxslarni psixofizik rivojlanishining o’ziga xos xususiyatlari va individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda o’qitish uchun **moslashtirilgan ta’lim dasturi** ishlab chiqilishi kerak, agar kerak bo’lsa, rivojlanish buzilishlarini tuzatish va ushbu shaxslarning ijtimoiy moslashuvini ta’minlaydi^[4]. Moslashtirilgan ta’lim dasturi

nogiron o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalashni tashkil etish uchun ta'lim mazmuni va shartlarini belgilaydi ([nogironlar](#) uchun — **individual reabilitatsiya dasturi**^[5] nogiron)

Moslashtirilgan ta'lim dasturining tuzilishi nogiron bolaning **individual o'quv dasturini** o'z ichiga oladi, u ma'lum bir talabanning xususiyatlari va ta'lim ehtiyojlarini hisobga olgan holda uning mazmunini individuallashtirish asosida ta'lim dasturining rivojlanishini ta'minlashi shart^[6].

[Inklyuziv ta'lim](#) amaliyotida **individual ta'lim dasturi** (IOP) ham qo'llaniladi-maktab doirasida nogiron bolani o'qitish va psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashni tashkil etishda o'qituvchi va ota-onalarni o'z ichiga olgan fanlararo jamoaning umumiy strategiyasi va aniq qadamlarini aks ettiruvchi hujjat. IOP ma'lum bir muassasada nogiron bolaning individual ta'lim traektoriyasini ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha psixologik, [tibbiy va pedagogik kengash](#) faoliyatining moddiy aksidir

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Xutorskaya A. V. shaxsga yo'naltirilgan o'qitish metodikasi. Qanday qilib barchani turli yo'llar bilan o'rgatish kerak? M., 2005 yil.
2. [Vdovina S. A., Kungurova I. M. individual ta'lim traektoriyasini amalga oshirishning mohiyati va yo'nalishlari // onlayn fan jurnali. 2013. \(kirish sanasi: 20.08.2015\).](#) Kirish sanasi: 2015 yil 21 avgust. [Arxivlangan](#) 2016 yil 4 mart.
- 3."Aqliy zaiflikdagi amaliy tadqiqotlar". NLM katalogi. Olindi6 Dekabr2014.
4. "Rivojlanishdagi nuqsonlarni tahlil qilish va aralashish". NLM katalogi. Olindi6 Dekabr2014.
- 5.Etchells, Pete; Chambers, Chris (2015-03-12). "Biz o'ynaydigan o'yinlar: akademik nashriyotda tashvishli qorong'u tomon". Qo'riqchi. ISSN 0261-3077. Olingan2023-06-02.

6. O'tish, Pol (Fevral 25, 2015). "O'z-O'zidan Iqtibos Juda Ko'pmi? Oksford professori LSU scholar maqolalariga savol beradi-u tahrir qilgan jurnalda nashr etilgan". Oliy Ed Ichida. Times Oliy Ta'lim. Olingan2023-06-02.

7. Montanari, Shaena (2023-02-02). "Prolific autizm tadqiqotchisi ikki o'nlab qog'ozlarni tortib oldi". Spektr. Simons Jamg'armasi. doi:10.53053 / YIME4862. Olingan2023-06-02.

8."Tahririyat Kengashi". Rivojlanish nogironligi bo'yicha tadqiqotlar. 135: 104475. 2015. doi:10.1016 / S0891-4222(23)00053-7.

9. "Rivojlanishdagi nuqsonlar bo'yicha tadqiqotlar". 2016 Journal Citation Hisobotlar. Ilmiy veb (fan ed.). Tomson Reuters. 2017.